

MINNESTAL ÖVER AXEL OXENSTIERNA, I JÄDERS KYRKA DEN 23 FEBRUARI 1986

Av Egon Jonsson

Det har ofta hänt i historien och det är vanligt också i våra dagar att människor i ledande ställning får äran – eller tar åt sig äran – i allt för hög grad av reformer och framsteg, som de i själva verket tagit ringa befattning med. Det är deras medarbetare som stått för idéerna och löst problemen.

Axel Oxenstierna tillskrivs ju allmänt förtjänsten av att ha grundat det svenska postverket. Är det verkligen befogat? Har han spelat denna ledande roll, även vid en närmare granskning? Ja, i högsta grad!

Det var Axel Oxenstierna som först av alla insåg behovet av goda postförbindelser. Han har vid ett tillfälle skrivit: »Jag har alltid tänkt på medel och vägar hur hemma i Sverige postväsendet kunde inrättas till landets nytta».

Sådana ord har veterligen inte uttalats av någon annan person i ledande ställning vid den tiden.

Det är inte så lätt att säga vad Axel Oxenstierna menade med »alltid», när tankarna på ett postverk först dök upp i hans hjärna. Kanske var det redan under studieåren i Tyskland – åren kring 1600. Där kunde han på ort och ställe – i Rostock och i Wittenberg – konstatera att det fanns en postorganisation, som fungerade bra. Det var den Thurn och Taxisska postinrättningen. Den hade kommit till vid medeltidens slut i det tyskromerska riket för att betjäna kejsaren av det Habsburgska huset. Efterhand hade man också åtagit sig att befordra privatpost.

Det var något annat än hemma i Sverige. Där fanns inget postväsen till tjänst för alla och envar. Och där tyngdes bönderna av oket att gratis inkvartera och förplåga de kungliga »brevdragarna» som postkurirerna kallades och hålla dem med hästar. Förutom att denna börda var tung i sig missbrukades gästningen av obehöriga, så att det ofta blev fråga om ren våldgästning.

Efter studietiden trädde Axel Oxenstierna i rikets tjänst. Redan 1606, vid 23 års ålder, blev han riksråd och sex år senare rikskansler, en befattning som han skulle inneha i hela 40 år.

Till hans mest utmärkande egenskaper hörde förmågan att organisera och iveren att omdana och förbättra rikets förvaltning, som helt visst hade stora brister. Han utarbetade på 1620- och 1630-talen egenhändigt bl a en ny riksdagsordning, en ny regeringsform, en ny landshövdingeinstruktion, en administrativ och ekonomisk mönsterförfattning för rikets städer.

Tidigt tog han också itu med postfrågan. Han spelade huvudrollen vid tillkomsten 1620 av postlinjen Stockholm–Hamburg för befordran av regeringsposten mellan Sverige och Tyskland. Den linjen är intressant därför att också viss privatpost – köpmanbrev – med Axel Oxenstiernas gillande fick lov att följa med på turerna. Att främja handeln med utlandet var en hjärtesak för Axel Oxenstierna. Det finns historiker som menar att det svenska postverket egentligen föddes då, eftersom linjen var öppen även för privatpost. Med den beräkningen hade vårt postverk varit det allra äldsta i världen. Nu hann Danmark, Frankrike och England före.

Fyra år senare – 1624 – författade Axel Oxenstierna ett koncept till »Ordinantie för posterne». Här finns de första ritningarna till ett allmänt postverk. Gångande poster skulle anställas över hela riket och befordra inte bara »vårt hovs och våra officerares brev» utan också privatpersoners, av vad stånd de vara må. Som det var, var det alldeles för mycket »ridande och rännande» i landet. Ett företag borde sköta all brevbefordran.

Det mest märkliga är förslaget till avgifter. För 2 öre skulle man få skicka ett brev vad det än vägde och vilken väglängd det än skulle färdas. Vad som förespeglade Axel Oxenstierna var således ett enhetsporto, som skulle komma att införas först 1855 – efter engelsk förebild 1840 – och avlösa tidigare krångliga portosystem med olika taxor alltefter väglängd.

Om något vittnar detta om vilken djärv och framsynt tänkare Axel Oxenstierna var. Han hade idén till posthistoriens kanske största reform mer än 200 år i förväg, låt vara att den då inte genomfördes.

Det är oklart hur Axel Oxenstiernas koncept hanterades. Uppgifterna är motstridiga om det föredrogs för ständerna eller inte. Frågan fick emellertid vila.

1633 antog Axel Oxenstierna ett nytt initiativ. I ett brev till riksråden i Stockholm från Tyskland skrev han att det var nödvändigt att det inrättades ridande poster på huvudvägarna och att postmästare tillsattes i städerna. År 1635 meddelade han så riksråden att han nu äntligen funnit det »tjänliga subjectum» han så länge saknat, nämligen den person som var lämplig att organisera det svenska postverket och hålla det »i stadig och kontinuerlig gång». Denne man var Andreas Wechel, som förestått det svenska postkontoret i Leipzig.

Eftersom Axel Oxenstierna alltså var kvar i Tyskland – där hade han vistats ända sedan 1626 – finns han inte med bland förordningens under-tecknare, de fem höga riksämbetsmännen. Dessa var – förutom rikskanslern – riksdroten, riksmarsken, riksamiralen och riksskattmästaren. Men Axel Oxenstierna hade det ändå bra förspänt när det gällde att få sin vilja igenom. Riksdrot var nämligen hans bror *Gabriel Gustafsson Oxenstierna* och riksskattmästare var hans kusin *Gabriel Bengtsson Oxenstierna* och riksmarsk var hans sväger *Jacob de la Gardie*. Med riksamiralen hade han däremot inget släktskap. Tvärtom fanns här en viss rivalitet. Riksamiral var *Carl Carlsson Gyllenhielm*, ett välkänt namn i dessa trakter bl a därför att han inrättade den första folkskolan i landet på sitt gods Sundbyholm. Det var 1629. Den Carl som Carl Carlsson Gyllenhielm var son till var ju ingen mindre än Carl IX. Därför hörde han till de kungatrogna i maktkampen mellan monarkin och adeln. Särskilt den Oxenstiernska ätten hade – som framgått – en utomordentlig stark ställning i stormaktstidens Sverige.

Axel Oxenstierna var bland så mycket annat också en byggherre av stora mått. 1640 engagerade han Nicodemus Tessin d ä som arkitekt eller som Axel Oxenstierna kallade honom »ingeniör». Till Tessins uppdrag hörde bl a att bygga om Fiholms gods och Jäders kyrka – naturligt med hänsyn till dessa byggnadsverks starka bindning vid släkten Oxenstierna. Denna kyrka – med medeltida ursprung – omdanades sålunda på 1640-talet till en av vårt lands vackraste renässanskyrkor.

På en minnestavla här i kyrkan över Axel Oxenstierna finns en skrift inhuggen år 1750 – med 100 års perspektiv på hans gärning. Det är en dikt på latin.

En strof lyder i översättning: »Fyra monarkers råd, i rådslag alltid den främste».

Det är en god beskrivning som säkert kommer att stå sig också under kommande sekler av en av de största statsmännen i vår historia, en man som Postverket med stolthet räknar som sin grundare.